

Секція 2

**ТВОРЧІСТЬ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
І НАЦІОНАЛЬНА КУЛЬТУРА****РЕФЛЕКСІЯ ПОЕЗІЇ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
В СУЧАСНІЙ КОМПОЗИТОРСЬКІЙ ТВОРЧОСТІ**

БАТОВСЬКА О.М. (м. Харків)

Copyright © 2014

УДК 821.161.2:782.1

Загальновідомо, що композиторське опрацювання поетичного тексту є доволі складним і непередбачуваним. Процес розуміння рефлексійної суті втілення ідеї і образного змісту поетичного першоджерела у музичному творі, є *актуальним* дослідницьким напрямком сучасного музикознавства. Адже, саме “Темы и идеи рефлексивного сознания автора музыки, влияющие на характер становления музыкальной семантики, составляют художественно-предметный мир... Это, так называемые, “вечные” темы – символы, вокруг которых организована жизнь художественного сознания. Ради них, собственно, вызван “дух” рефлексии, творящий по воле автора отбор жизненных впечатлений и воссоздающий их в художественном акте” [1, с. 198]. Свій художній задум композитор висловлює мовою музичного мистецтва, а саме нотним письмом. Тобто партитура є зашифрованим посланням емоційних переживань людини, які може прочитати та озвучити музикант. Отже, розкриття закладеної у партитурі композиторської концепції і складає *мету* даної доповіді, *об’єктом* якої є композиторська рефлексія поезії Т. Шевченка, а *предметом*, – опера-ораторія “Згадайте, братія моя” В. Губаренка.

Поезія Т.Г. Шевченка нині отримує нове розуміння. Славетний “Кобзар”, здавна шанований як борець проти суспільного гніту та людської кривди, добре відомий нам як співець краси української природи та палкий борець з існуючим ладом життя. Але фігура Шевченка значно ширша за таке розуміння. Не лише тимчасове, історично-коротке буття хвилювало автора. Глибокий песимізм його уявлень про життя базувався на пошуках коріння світового зла та кривди, на розумінні світових процесів, як безконечної низки трагічних подій, в яких смерть призводить до нової смерті, пролита безвинно кров вимагає нових і нових жертв. Особливістю поезії Кобзаря є також і пошуки справедливості, мрії про новий світ, мрії найвної, подитячому чистої. Тому суперечним стає і відношення поета до Бога, часте звертання до якого зміщується зі зневірою та наріканнями. Складність поезії Шевченка, позачасовий характер деяких його творів, є благодатним підґрунтям для композиторів ХХ століття в плані її розуміння, рефлексії, творчих пошуків і експериментів. І це дуже показово, якщо згадати, що твори Кобзаря завжди були витребувані в музичному колі, починаючи з М. Лисенка. Одним із оригінальних і новаторських прикладів музичного втілення поезії Т. Шевченка є опера-ораторія “Згадайте, братія моя” Віталія Сергійовича Губаренка (1934-2000) – народного артиста України, лауреата Національної премії імені Тараса Шевченка.

Своєрідність літературної основи опери-ораторії “Згадайте, братія моя” полягає у поєднанні цілої низки шевченківських образів, використанні поетичних і прозаїчних текстів різних періодів творчості. У центрі лібрето твору – поема раннього періоду “Гайдамаки”, яка доповнюється уривками з поеми “І мертвим, і живим, і ненародженим...”, з циклу “В казематі”, віршем “Молитва”, перекладами псалмів Давида та прозаїчними коментарями до “Гайдамаків”. Як бачимо, текстова основа твору складається з різноманітних джерел, контраст між якими створюється не лише на змістовному рівні, а і на родовому, що виявляється у поєднанні епічного (роздуми, оповідь) та драматичного (розгорнення трагічних подій) типів висловлювання. Складність та синтетичність тексту вимагала від К. Губаренка особливого драматургічного рішення, яке б дало можливість поєднання та широкого узагальнення

контрастних складових. Рішення, яке обирає композитор, самотутнє, дещо парадоксальне та майже не має аналогій у сучасній музиці. У пошуках художніх орієнтирів митець звертається до жанру античної трагедії і конструює оперу на її засадах. Слід зазначити, що ХХ століття дало низку творів на античні сюжети та спроби моделювання за законами драми (наприклад, “Царь Едіп” І. Стравінського). Але у сучасних зразках використання засад античної драми співпадало з сюжетною підосною, так чи інакше апелюючи до міфологічних образів.

Аналіз опери-ораторії “Згадайте, братія моя” дозволив визначити, що її новація полягає у вживанні принципів побудови античної трагедії у поєднанні з поезією Т. Шевченка. Звертаючись до провідного жанру античного театру, В. Губаренко повністю зберігає його структурні властивості та головні функції: Пролог набуває філософського змісту завдяки текстам біблійських псалмів та прозаїчних роздумів Поета; Парод розпочинає дію за текстом “Гайдамаків”; Епізодії концентрують драматичні події, розвиваючи окремі сюжетні лінії “Гайдамаків”: “Конфедерати”, “У Вільшаній у Титаря”, “Проти ночі Маковія”, “Гонта в Умані”; Стасими постають як висновки, коментарії трагічних подій та позначені епічним характером висловлювання; Ексо́д є невеликим закінченням твору медитативного характеру.

Цікавим також здається характер поєднання у творі виразних засобів обох жанрів. У даному випадку використання жанру-міксту досить органічно поєдналось зі змістовним аспектом. Риси опери і ораторії по різному виявлені у творі. Цілком природно, що оперні засоби зосереджені в Епізодіях, де розгортаються події. Тут з’являються дійові особи (Поет, Гонта, Ярема), використані різні типи інтонування (мелодизований речитатив, кантілена, пісенні інтонації). Дія розгортається на засадах музичної драми. Поряд з цим, кожна сюжетна лінія, кожна замкнена картина відразу піддається осмисленню чи відстороненню у Стасимах, а уся дія загалом обрамляється монументальними епічними картинами Прологу, Пароду та Ексо́ду. Тому драматургічне ціле являє собою складну композицію, в якій оперні сцени перемежаються та обрамляються ораторіальними.

Епічний стрій опери-ораторії, характер розгортання подій, надання переваги ораторіальним засобам виразності, звичайно зумовили визначну роль хору у даному творі. Як відомо, давньогрецька драма надавала хору провідного значення. Хор не тільки коментував, пояснював дію, реагував на події, а і був головним героєм, дійовою силою, активним учасником. Аналогічну функцію виконував хор і в провідному барочному жанрі – ораторії. Певно, що взявши за взірець давньогрецьку трагедію та втіливши власний художній зміст у жанрі ораторії, В. Губаренко надав хорові визначну роль. Хорові епізоди вирішені у максимально широкому спектрі. Хору надані як ораторіальні функції, так і оперні. Отже хор виконує наступні функції: коментуючи (“На ріках круг Вавілона” та “Чи є що краще, лучче в світі, як у купі жити” з Прологу; “І коли тебе забуду, Іерусаліме” з І Стасиму; “Сирота Ярема, сирота” з II Епізодію); дійову або зображення драматичних подій (“Наносили землі та й до дому пішли” з Прологу; “Прийшли ксьондзи і запалили” з I Епізодію; “Літа орел” з Пароду; “Гомоніла Україна” та “У Чигрині, як у домовині” з III Епізодію; “Задзвонили в усі дзвони” з IV Епізодію); висновку (“І смеркає, і світає” з Ексо́ду; поєднання та розподілу частин форми (“Благослови, душе моя, Господа” з Прологу; “Тяжко-важко в світі жити” з II Стасиму; “Задзвонили в усі дзвони” з III Стасиму); колористичну (“Зорі сяють” з I Стасиму; “Встала весна” з III Стасиму; “І смеркає” з Ексо́ду); фонову (“Тяжко-важко в світі жити” з II Стасиму).

Закінчуючи доповідь відзначимо, що новаторство опери-ораторії “Згадайте, братія моя” В. Губаренка полягає в тому, що антична трагедія використана автором не як художній зразок зі сталою образністю та виразовими засобами, а як специфічна структурна модель, яка наповнюється новим художнім змістом. Це піднімає твір на високий художній рівень і вказує на розширення історичного та часового простору зі зверненням до “вічних мандруючих” тем у мистецтві (у даному випадку, це тема життя та смерті, причинно-наслідкового зв’язку злочину та розплати).